

ALICJA SENEJKO

Instytut Psychologii
Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
Institute of Psychology,
University of Wrocław
e-mail: alicja.senejko@uwr.edu.pl

Recenzja: Helena Janet Grzegołowska-Klarkowska (red.)
(2015). *Psychoanalityczne teorie rozwoju. Niezbędnik*.
Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej

Z pewnym opóźnieniem, ale za to z tym większym zainteresowaniem przeczytałam książkę pod redakcją Heleny Janet Grzegołowskiej-Klarkowskiej wydaną w 2015 roku przez Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, gdzie obecnie pracuje prof. Grzegołowska-Klarkowska. Tom poświęcony jest przeglądowi psychoanalitycznych teorii rozwoju; zarówno tych „klasycznych”, jak i współczesnych. Rzetelność prezentowanych charakterystyk poszczególnych koncepcji była przeze mnie słusznie oczekiwana, biorąc pod uwagę to, że prace pisane wprawdzie przez młodych adeptów nauki (imponującą liczbę kilkunastu osób: absolwentów, doktorów, a nawet studentów), były z pewnością szczegółowo sprawdzane i weryfikowane przez Redaktorkę tomu, Autorkę najważniejszych prac z zakresu mechanizmów obronnych i obrony psychologicznej, wydanych nie tylko na polskim rynku wydawniczym. Godne odnotowania jest to, że Helena Grzegołowska-Klarkowska zdecydowała się na ciekawą strukturę „niezbędnika”. Tom składa się bowiem z trzech części: 1. Przegląd wybranych psychoanalitycznych teorii rozwoju; 2. Współczesne koncepcje integrujące; 3. Psychoanalityczne koncepcje rozwoju w całym cyklu życia. Tytułem wstępnego komentarza do trzech obszernych części składających się na recenzowaną pracę pragnę zwrócić uwagę na to, że obok znanych przez polskiego Czytelnika modeli zawarte są w tych częściach tomu opisy rzadko przytaczanych ujęć.

I tak, w części pierwszej zawarte są klasyczne koncepcje psychoanalityczne, począwszy od teorii popędowej Freuda, poprzez teorie strukturalne/ego (Hartmanna, Anny Freud, Spitz, Blosa), teorie relacji z obiektem (Klein, Bion, Winnicott, Mahler, Kernberga), teorie self (Kohuta i Sterna), teorie interpersonalne Sullivana i Mitchella, a kończąc na teorii rozwoju psychospołecznego Eriksona oraz teorii przywiązania Bowlby’ego, Ainsworth i Main. Do opisanych w części pierwszej, a rzadko przytaczanych w polskiej literaturze modeli zaliczyłabym na przykład model rozwoju w okresie adolescencji Petera Blosa, w którym autor charakteryzuje fazy preadolescencji, adolescencji i poadolescencji pod kątem funkcjonowania ego i popędów, relacji z rodzicami i ze środowiskiem społecznym. Również rzadko opisywana jest w literaturze polskiej teoria self Daniela Sterna, który określa rozwój dziecka, wykorzystując takie kategorie jak Reprezentacja Zgeneralizowanych Interakcji (*Representation of Interactions that have been Generalized*) – czyli schematyczne przedstawienie i powielanie interakcji z kimś, kto wpływa na własne doświadczenie dziecka, oraz takie kategorie jak: poczucie sprawstwa, spójności, własnej emocjonalności. Do mało znanych ujęć, a opisanych w części pierwszej tomu *Psychoanalityczne teorie rozwoju. Niezbędnik*, zaliczam również model Stephena Mitchella mieszczący się w nurcie teorii interpersonalnych, podkreślający rolę różnorodnych, nierzadko sprzecznych

konfiguracji relacji obejmujących zarówno świat intrapsychiczny, jak i interpersonalny oraz powiązań rzeczywistości z fantazją – w przebiegu prawidłowego rozwoju podmiotu.

Część drugą recenzowanego tomu tworzą tzw. współczesne koncepcje integrujące (Pine'a, Greenspana, Schore'a, Fonagy'ego oraz Tysonów). Co ciekawe, w kilku opisanych w tej części przykładach integracja psychoanalizy z różnymi innymi dziedzinami nauki i/lub psychoterapii zaowocowała interesującymi nowoczesnymi współczesnymi modelami, co podkreślają autorki tej części opracowania. Dla psychologów rozwojowych mogą okazać się interesujące zwłaszcza trzy opisane w niej modele. To po pierwsze Stanleya Greenspana funkcjonalno-emocjonalna teoria rozwoju. Autor ten zakłada bowiem, że u podstaw rozwoju poznawczego (wg Piageta), lingwistycznego (w ujęciu Chomsky'ego), psychoseksualnego (zgodnie z modelem Freuda) oraz psychospołecznego (wg Eriksona) – leży rozwój emocjonalny. W indywidualnym doświadczeniu każda informacja ma jego zdaniem dwa wymiary: informacje o treści i emocjonalne zabarwienie. Nawet logiczne rozwiązywanie problemów ma, zdaniem Greenspana, emocjonalne zabarwienie w postaci nadawania znaczenia, interpretacji. Model drugi zawarty w tej części książki, jaki przynajmniej w moim odczuciu zasługuje na uwagę psychologów rozwojowych, to psychologiczno-neurobiologiczna metaperspektywa Allana Schore'a, stanowiąca próbę integracji psychologii osobowości z neuronauką. Autor ten pokazał przystawalność psychodynamicznej i biologicznej perspektywy w patrzaniu na funkcjonowanie i rozwój człowieka. Twierdził, że ekspresja genów jest w olbrzymim stopniu zależna od wpływów środowiskowych. Procesy związane z dojrzewaniem układu nerwowego, mielinizacja i rozwój poszczególnych części mózgu, znajdują się, jak sądzi, pod wpływem czynników zewnętrznych wobec genotypu. Schore koncentruje się na pierwszych miesiącach i latach życia człowieka. Twierdzi, że podstawowym zadaniem rozwojowym jest stworzenie relacji przywiązania, a zadaniem drugim – rozwój samoregulacji dziecka. W jego opinii doświadczenia relacji z opiekunem two-

rzą u dziecka wzory relacji interpersonalnych (wewnętrzne modele operacyjne), odzwierciedlone w pamięci niedeklaratywnej przechowywanej w prawej półkuli odpowiadającej za utajone uczenie się i poznanie. W drugiej części tomu *Psychoanalityczne teorie rozwoju. Niezbędnik* opisana jest również neurorozwojowa teoria przywiązania i mentalizacji Petera Fonagy'ego. Może ona, jak sądzę, zainteresować psychologów rozwojowych z tego względu, że stanowi swoistą próbę zintegrowania teorii psychoanalitycznej i przywiązania, gdyż zdaniem Fonagy'ego obie teorie są, oprócz innych podobieństw, zgodne w zakresie założenia, że istnieje proces, w którym formułowane są reprezentacje siebie i obiektu. Podstawowym pojęciem w jego koncepcji jest *mentalizacja*, zwana funkcją refleksyjną. Jest to zdolność do tworzenia i wykorzystywania mentalnych reprezentacji stanów emocjonalnych innych ludzi oraz własnych; świadomość własnego lub czyjś stan psychiczny.

Ostatnia, trzecia część tomu *Psychoanalityczne teorie rozwoju. Niezbędnik* poświęcona jest natomiast psychoanalitycznym koncepcjom rozwoju obejmującym cały cykl życia, od okresu prenatalnego po okres starości. Dla psychologów rozwojowych stanowi więc ona kompendium wiedzy w zasadzie dostępnej, bowiem opartej na etapach rozwojowych wyznaczonych przez Eriksona, czyli na modelu popularnym i powszechnie wykorzystywanym w obszarze psychologii rozwoju. Na wyróżnienie zasługuje natomiast uporządkowana, stała struktura opisu poszczególnych etapów rozwojowych według przyjętego schematu: granice wiekowe; zadania rozwojowe; typowe potrzeby/motywy, konflikty, emocje; typowe mechanizmy obronne; czynniki niezbędne do prawidłowego rozwoju; czynniki ryzyka; czynniki chroniące przed patologią; osoby kluczowe dla rozwoju; implikacje dla praktyki.

Już ten pobieżny przegląd modeli i zagadnień zawartych w recenzowanym tomie upoważnia w moim przekonaniu do wysnucia wniosku podstawowego, że przydatność tego opracowania jest bardzo duża, i słusznie użyto nieco zapomnianego określenia „niezbędnik” w jego tytule. Co ważne, opisywane koncepcje nie są

powszechnie dostępne. Wprawdzie niektórzy Czytelnicy, przyzwyczajeni do krytycznych analiz opisywanych koncepcji i ich interpretacji, mogą odczuwać pewien niedosyt związany głównie z opisową charakterystyką przytoczanych w książce psychoanalitycznych teorii. Jak się jednak wydaje, głównym celem autorów nie była osobista interpretacja, lecz rzetelne przedstawienie ujęć stanowiących przedmiot analizy. Autorzy pozwolili sobie jedynie na przekazanie wspólnego przekonania o teoretycznym znaczeniu i aplikacyjności prezentowanych teorii.

Bardzo polecam książkę *Psychoanalityczne teorie rozwoju. Niezbędnik* wydaną pod redakcją Heleny Janet Grzegółowskiej-Klarkowskiej. Osoby, która była moim Przewodnikiem po meandrach nauki w czasie studiów psychologicznych wiele lat temu i pozostała do dzisiaj niezastąpionym autorytetem w dziedzinie obrony psychologicznej, zwłaszcza mechanizmów obronnych w ujęciu psychoanalitycznym. Nie

jestem więc zdziwiona ani zakresem poruszanych zagadnień, ani wysokim poziomem edytorskim jej wydania. Książka zaskoczyła mnie natomiast aspektem wykraczającym poza naukowe czy popularyzatorskie jej zastosowanie. Nazwałabym go „misyjnością”, osobistym przesłaniem. Jest to bowiem praca zbiorowa, pisana przez osoby uczestniczące w założonym przez Helenę Grzegółowską-Klarkowską Ośrodku Wspierania Rozwoju Osobowości „Poza Kozetką”, fundacji założonej z myślą o współpracy interdyscyplinarnej i międzypokoleniowej, będącej w zamyśle założycielki placówką diagnostyczną, konsultacyjną, szkoleniową i badawczą, docelowo wspierającą rozwój osobowości w całym cyklu życia. I właśnie „posłannictwo”, zaangażowany, osobisty charakter przebijający przez karty książki (Zakończenie stanowi wymowną tego ilustrację) jest dla mnie drugą obok naukowo-popularyzatorskiej, istotną jej wartością.